

Gazi
Türkiyat

Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi
Journal of Turkology Research

ISSN: 1307-914X

Yıl/Year: 2 • Bahar/Spring 2008 • Sayı/Number: 2

T
Ü
R
K
İ
Y
A
T

Anadolu'daki Hıdırellez Kutlamalarına Dair İnanmalar, Ritüeller, Yasaklar ve Yaptırımlar

The Beliefs, the Rituals, the Prohibitions and the Sanctions in the Hidrellez 'The May Sixth Festival'

Fatma Ahsen TURAN*

Öz: Hıdırellez, Türk toplumunda geçmişten günümüze kadar süreklilik gösteren bir bahar bayramıdır. Hıdırellez etrafında oluşan gelenekler, inanmalar, ritüeller, yasaklar ve yaptırımlar bugün de geçerliliğini korumaktadır. Bütün bu uygulamaların temelinde ise bereket, bolluk, mal, mülk, talih, kısmet, mucize istekleri yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hıdırellez, Halk takvimi, Mevsimsel törenler, Ritüel

Abstract: The Hidrellez celebrated from the past to the present continuously has been the spring festival in the Turkish society. The traditions, the beliefs, the rituals, the prohibitions and the sanctions, formed around the Hidrellez are even popular in the present time. At the basis of all these applications, there are desires of the Turkish peoples for abundances, property, and fortune, miracle.

Key Words: The Hidrellez, The Calender of the People, The Seasonal Festivals, The Ritual

Giriş

İnsan belleği, "veri taşıyıcısı" olarak kültürel unsurların yaşatılmasında önem teşkil eder. Ortak bir geçmişi, dolayısıyla ortak hatıraları olan topluluklarda ise toplumsal bellek ve kültürel bellek ortaya çıkar. Assmann'a göre toplumsal bellek grup üyeliğinin bir ispatıdır. Aynı zamanda da somut kimliktir (Assmann 2001: 43). Kültürel bellek geçmişin belli noktalarına yönelir, geçmiş onda olduğu gibi kalmaz, daha çok onun bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır (Assmann 2001: 55). Kültürel belleğin ilk örgütlenme biçimi bayramlar ve çeşitli ritüellerdir (Assmann 2001: 59).

Günümüz psikologları bellek destekleyici kodlamanın üç önemli yönünden bahsetmektedirler. Bunların ilki ve en önemlisi semantik (anlambilimsel) kodla-

* Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, aturan@gazi.edu.tr

madır. İkincisi ise her şeyin sözle dile getirildiği, her türlü programı içeren sözel kodlamadır. Üçüncüsü ise görsel kodlamadır. Kolaylıkla imgelere çevrilebilen somut bellek öğeleri, hem görsel kodlama hem de sözel dile getirme olarak çifte kodlamadan geçirildiklerinden, bellekte soyut şeylerden daha iyi tutunabilmektedirler (Connerton 1999: 46). Bayramlar, özellikle nevruz ve hıdırellez bellekte kodlanmanın bütün vasıflarını taşımaktadırlar.

Çok eski zamanlardan beri, yılları ve mevsimleri kamusal törenlerle karşılamak bütün dünyada bir gelenek olmuştur. Bu törenler ne keyfi ve geliş güzel şeyler ne de vakit geçirmek için yapılan eğlencelerdir. Aksine her yerde birbirine az ya da çok uyan bir örnek kalıbı izler ve kesinlikle işlevsel amaca hizmet eder (Gaster 2000: 23). Her tören simgesel bir temsil biçimidir (Connerton 1999: 85). Törenler resmi biçimler almışlardır ve belirli bir biçime bağlanma ve belirli aralıklarla yinelenme eğilimi taşırlar. Yinelenme geçmişin kesintisiz sürdüğünün de bir göstergesidir. Törenler belli duyguları dile getirmek için bilinçli olarak uygulanırlar (Connerton 1999: 71). Bu törenler belli dönemlere ait olarak toplumun canlılığını tazeleme ve bu yolla sürekliliğini sağlama yolunu temsil ederler. Bu tür törenler neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Biçimi ne olursa olsun ayın veya tören, insan topluluğunun bağımsız bir irade sahibi olarak tasarlanan doğa güçlerini, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli şartları (verimli bir av, doğurganlık, iyi bir hasat, verimlilik...) sağlamaya ikna etme yolundaki bir faaliyetidir. Bu törenlerdeki amaç, harekete geçirilmek istenen doğal gücü ortaya çıkararak onunla özdeşleşmektir (Özbudun 1997: 109).

Tarih içinde en eski toplulukların ayinleri konusunda yazılı kaynak bulunmamakla birlikte, gerek etnografik gözlemler, gerekse günümüze dek halk inanışlarında süregelen kalıntılar bunların yürütülüş biçimi konusunda bir fikir verebilmektedir (Özbudun 1997: 108). Biz de günümüze kadar gelen inanç ve ritüel bakıyelerinden yola çıkarak çalışmamızı gerçekleştirdik. Her biri eski Türk inanışlarının kalıntısı olan bu bereket temalı ayinler, bitkiler dünyasının kışın ölüp baharda yeniden canlanmasını, bereketi, hayata yeniden başlamayı, doğumu ve umudu sembolize etmektedir.

HALK BELLEĞİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI TAKVİM

En küçüğünden en büyüğüne kadar her insan toplumu yaşadığı doğal ortamın, tarihinin, dininin, ekonomik yapısının, sosyal yapısının kısaca kültürünün oluşturduğu bir takvime sahiptir. Toplular arasında ortaklaşa kullanılan takvimler dışında hemen her yerleşim biriminin kendine özgü bir takvimi vardır ki bu takvime halk takvimi diyoruz (Erginer 1982: 170). Halk takvimindeki noktalama veya bölümlenmeler kimi kez düzenli bir biçimde yinelenen tabiat olayları ile açıklık kazanırken, kimi kez de dini törenler, din ulularının doğum ve ölümleri yaşanan toplumsal ortamı etkileyen hadiselerle tespit edilmişlerdir (Erginer 1982: 170).

Ancak yılın mevsimlere bölünmesinde değişmeyen bazı ilkeler vardır. En yaygın olanı yılı "hıdırellez" ve "kasım" diye ikiye bölmektir. 6 Mayıs'tan 8 Kasım'a kadar süren 186 gün "Hıdır Günleri" adıyla yaz mevsimini; bu tarihten tekrar 6 Mayıs'a kadar devam eden 179 gün de "kasım günleri" adıyla kış mevsimini oluşturur (Ocak 1990: 14). Anadolu'da 6 Mayıs'ta başlayan günlere "yeşer günleri", 8 Kasım'da başlayan günlere de "bölen günleri" denir (Kaynak kişi 3). Her canlanışı, her düze çıkışı, iş bitimini, bir bayramla bir eğlenceyle kutlayan Türk milleti, zor geçen 90 günlük çile ayı adı verilen kışı geçirdikten sonra, bahar müjdesiyle kutlamalar, eğlenceler düzenlemiştir. Bu kutlamalar sadece Türk milletine mahsus değildir. Özellikle toprağa bağlı olarak yaşayan bütün milletler mevsimsel törenleri yaşarlar.

Gaster, bütün dünyada kutlanan mevsimsel törenleri çile ayınları, arınma ayınları, canlanma ayınları ve kutlama ayınları başlıkları altında toplar. Çile ayınları, öncelikle toplu perhizler, oruçlar ve kendini sıkıntıya sokmalarla temsil edilir. Örnek olarak; Filistinlilerin arpa hasadından önce gelen İyar ayı (Romalılar arasında buna karşılık gelen ay mayıstır) perhiz dönemi olarak kabul edilir. Bu ay boyunca evlilik töreni yapılmaz. Yahudi dininde Temmuzun 17'si ile abın 9'u (yaz ortası) arasındaki üç hafta boyunca et yenmez (Gaster 2000: 31).

Mevsimsel arınma ayınlarına evrensel olarak hem eski hem de günümüz toplumlarında rastlanır. Romalılar arasında yılın son ayı özellikle topluca arınmaya ayrılmıştır. Tapınaklar ve kutsal kaplar bu mevsimde baştan aşağı ovularak temizlenirdi (Gaster 2000: 43). Kötü güçler ve ruhlar çeşitli törenlerle kovulurdu. Chitral'de bu törene "kötülük sürme" adı verilirdi. Arınma işlemi ise çoğunlukla ateş yardımı ile yapılırdı (Gaster 2000: 45). Gaster arınmaya örnek olarak Fas'ta ve Tunus'taki Aşure şenliğini vermektedir. Aşure şenliğinde çatılarda ateş yakılmaktadır. Çocuklar ve bekâr erkekler çatılara çıkarak "Ey ateş, pireleri, bitleri ve fuhî ya da bedenî bütün hastalıkları senin üzerine silkeledik" demektedirler (Gaster 2000: 46).

Canlandırma ayınları ise çeşitlidir. Bunlardan en yaygını ve en önemlisi yaz ile kış, eski ile yeni yıl arasındaki sembolik savaştır.

Kutlama ayınları ise yeni hayat anlaşması başladıktan sonra gelen rahatlığın tabii ve kaçınılmaz bir anlatımıdır (Gaster 2002: 60).

Lauri Honko da ritüelleri tasnif ederken 1) Giriş-geçiş ritleri, 2) Takvimsel ritler, 3) Kriz ritleri olarak üç gruba ayırır. Takvimsel ritler için;

"Bunlar dönemler halinde ortaya çıkan, topluluk tarafından organize edilen ve mevsimlerin çoğunlukla başında ya da sonunda yapılan ritlerdir. Bunlar doğanın gözlemlenmesi sonucu ortaya çıkar. Takvimsel ritler, sosyal hayatın ritmini oluştururlar; günümüzde öncelikli amaçların ne olduğu ve hangi normların yürürlükte olduğunu, rekabet kurallarının neler olduğunu göstererek toplumun kolektif ve önceden belirlenmiş değerlerini ön plana çıkarırlar" demektedir (Hanko 2006: 132).

Bir Bahar Bayramı Hıdırellez

Hıdırellez de baharın kutlandığı, yazın karşılandığı bayramlardan biridir. Bayramlar da millî ve dinî duyguların, inançların, örf ve adetlerin uygulandığı, sergilendiği, bir toplumda millet olma şuurunun şekillendiği, kuvvetlendiği gündür. O bayram etrafındaki gelenekleri oluşturmak, atadan oğula miras bırakmak gerekir (Çay 1991: 15).

“Toplumsal kimlik” olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır. Burada simgelerin işlevi ve gösterge yapısı çok önemlidir (Assmann 2001: 139).

Çalışmamızda, kuşaklar boyunca sürdürülen Hıdırellez etrafında oluşan gelenekleri inanmalar, ritüeller, yasaklar ve yaptırımlar başlığı altında değerlendirdik. Hıdırellez kutlamalarında inanmalar, ritüeller ve onlardan doğan yaptırımlar birbiri içinde bulunduğundan bunları ayırmak ve tasnif etmek çok zordur. Hıdırellezde eski Türk inançlarından günümüze kadar süregelen atalar, ateş, su ve bereket kültlerinin izleri ve bunlarla ilgili ritüeller görülmektedir.

Hıdırellezde uygulanan adetler şifa, sağlık, bereket, bolluk, mal, mülk, talih, kısmet, uğur, mucize, keramet isteklerine yöneliktir.

İnanmalar

Türk halk inançlarına göre Hızır, ölmezlik sırrına ermiş bir peygamberdir. Hızır, Tanrı'nın yeryüzünde dolaşan güçlü ve yardımsever elçisidir. Hızır'ın dar da olanların yardımına koştuğuna inanılır. 5 Mayıs 6 Mayıs'a bağlayan gece ve sabahında Hızır'ın yeryüzüne uğrayacağı, sıkıntıda olanlara yardım edeceği, dilekleri yerine getireceği inancıyla bütün Türk coğrafyasında benzer uygulamalar yapılmaktadır (Günay 1995: 3).

Hıdırellezde topyekün yapılan hazırlıklardan biri evlerin ve üstün başın temizliğidir. Herkes evinin içini dışını, bahçesini temizlemek zorundadır. Çünkü Hıdırellez günü, Hızır Aleyhisselam'ın evleri ziyaret edeceğine inanılmaktadır. Bu inançla Anadolu'da kilitli yerler açık bırakılır.

Hıdırellez sabahı erken kalkmak uğurludur (Kaynak kişi 2).

Hıdırellez gecesi göğün açılacağına inanılır. Yaşlı kadınlar göğün açılışını görmek için, uyumazlar. Genç kızlar da yatmadan niyet tutarlar, başörtülerinin üzerine gül yaprağı serperler (Artun 1990: 9). Hıdırellez sabahı yağmur yağarsa o yıl bolluk ve bereket olur. Eğer yağmur çok yağarsa bütün hayvanlar dışarıya çıkarılarak sütlerinin bol, yünlerinin çok olması için yağmurda ıslanmaları sağlanır. Hıdırellez günü, beyaz kelebek görülürse şans ve kısmetin açılacağına inanılır (Kaynak kişi 4).

Hızır ve İlyas'ın birleşmesi bütün tabiata canlılık verir. Bu sebeple Hıdırellez-

de yeşile eziyet edilmez, yaprak ve dal koparılmaz, ot yolunmaz (Barlas 1990: 29). Bu günde çam, çınar gibi uzun ömürlü ağaçları diken kişilerin de ömrünün uzun olacağına inanılır (Kaynak kişi 1). Safranbolu ve Karabük çevresinde dut ağaçlarının bu günde yapraklandığına inanılır. Halk "dut giyinmeden kul soyunmaz" der (Barlas 1990: 31). Güneş doğmadan kırlara çıkılır, çiçek ve otların üstündeki çiğler toplanır, ele yüze sağlık için sürülür. Bu çiğle mayalanan sütün yoğurt olacağına inanılır (Artun 1990: 10). Hıdırellez kutlamaları için pişirilecek yiyecekler hep evde olan harçlardan yapılır. Para ile çarşıdan alınmış malzeme ile yemek yapılırsa uğursuzluk getireceğine inanılır (Barlas 1990: 28). Hıdırellezde kuzu eti veya kuzu eti ile pişmiş yemekler Hızır'ın ayağının bastığı yerlerde yayılan kuzuların etinin yiyeceklere şifa, sağlık vereceği inancından dolayı tercih edilir (Kaynak kişi 1). Yeni sağılmış süt Hızırın uğraması dileği ile Hızır'ın elinin değeceği yere konulursa, Hızır onu şifalı yoğurt haline dönüştürür. Kırdan toplanan kırk tür bitki kaynatılarak elde edilen su tüm hastalıklara iyi geleceği inancı ile içilir ya da banyo yapılır (Cingöz 1990: 45). Bu su ile banyo yapanların o yıl her türlü kötülükten korunacağı, hastalanmayacağı, hastalandığında da şifa bulacağına inanılır. Hıdırellez gecesinde bütün sulara nur yağdığı için o gece suya girenlerin her hastalığa karşı bağımsızlık kazanacağına da inanılmaktadır (Ocak 1990: 153). Ayrıca bu su ile yıkananların saçlarının uzayacağı, gelin gittikleri eve bereket taşıyacağı inancı yaygındır (Soylu 1990: 145). Yağmur suyu şifa diye de içilir.

Yine bütün yıl sağlıklı kalmak isteyenler, çimlerde yuvarlanarak bu isteklerine ulaşacaklarına inanırlar. Ayrıca toplanan ısırgan otları ile birbirlerinin sırtlarına vurulur. Isırganın gençlik, sağlık vereceğine inanılır. Yıl boyu bahtın ve yüzün güleceği inancıyla, o gün saça, kulağa, yakaya gül takılır (Tekin 1990: 11).

Sağılan hayvanların bereketli olması ve çoğalması için gecedən okunan bulgur gün doğmadan ev ve ahırın etrafına, kötülüklerden korunmak için de okunmuş buğday evin etrafına saçılır (Çelik 1990: 63). Hastalık, kötü göz ve büyüden korunmak için hıdırellez günü kapıya ısırgan otu asılır. Hıdırellez gecesini bütün yiyeceklerin torbalarının ağzı açılır. Her bir yiyecekten bir torbaya konur ve bir ağacın dalına asılır, sabah geri alınarak saklanır. Bu işlem bolluk ve bereketin artması için yapılır (Meydan 1990: 118). Halk arasında yiyeceklere bereket gelmesi düşüncesiyle "Çuvallarını açık bırak, Hızır gelecek" denilir. Yine 5 Mayıs gecesini evlerde pişirilen pilavın bulunduğu tabağın kenarına kullanılmamış yeni tahta kaşıklar ters olarak konulur. İnanışa göre, gece Hızır gelip pilavı yer ve kaşığı ters çevirip gider. O günden sonra o evde yoksulluk olmaz (Köksal 1990: 106). Hıdırellez gecesini un tahtasına un elenir, balkona veya bahçeye konur, ertesi sabah üzerinde iz varsa Hızır üzerinden geçmiştir. O evde bolluk bereket olur (Kahveci 1990: 79). Hızır'ın yeryüzünde gezdiği ve dokunduğu yerlere feyiz ve bereket bahşedeceği inancı çok yaygındır.

Torbalara konan kuru baklagiller "Hıdırellez baba bunları kamçıl原因 da bolluk, bereket olsun" diye bahçeye asılır. Aynı şekilde bereket inancı ile kamçı-

lanmaya bırakılan her türlü eşya ve para bir yıl boyunca saklanır (Santur 1990: 133).

Hıdırellez gecesi gülfidanlarına, bağ (üzüm) dallarına dilek tutulur. Bu dilek-ler; bir işin olması, evlenme, şifa bulma, kavuşma, okul kazanma, sınavı geçme, çocuğun olması gibi dileklerdir. Ev, araba isteyenler, resmini çizerler veya bir dilek kâğıdı hazırlayarak olmasını istediklerini yazarlar. Gülfidanının dibine bırakılır. Gülfidanının dibine madeni paralar da bırakılır. Bu paralar bütün bir sene harcanmaz, bereketi arttıracağına inanılır (Kaynak kişi 3).

Anadolu'nun her yerinde olmasa da Hıdırellez günü yapılacak dua ve istek-lerin kabul olunması için sadaka verilir, oruç tutulur ve kurban kesilir. Bu kurban ve adakların "Hızır hakkı için" olması gerekir; zira bütün bu hazırlıkların amacı Hızır'a rastlamak, ona kavuşmak maksadına yöneliktir (Ocak 1990: 151).

Yapılan işlerden niyet tutmak halk arasında çok yaygındır.

Yaşlı kadınlar bir gün evvel hamur yoğururlar. Birisine nohut kadar maya katarlar, diğerine hiç katmazlar. Bu hamurlardan biri seçilir. Sabah seçilen hamur kabarmış ise o yıl ailede varlık olacağına inanılır. Buna "var mayası" ve "yok mayası" denir (Artun 1990: 9). Aynı işlem yoğurt içinde yapılır. Seçilen kaptaki yoğurt tutarsa Hızır'ın uğradığına inanılır.

Hıdırellez gecesi iki ucu iple bağlanan yeşil soğan sürgünü bir boyda kesilir. Bir tanesi için dilek dilenir. Dilek tutulan yeşil soğan sürgünün ucu uzamışsa dileğin olacağına inanılır (Artun 1990: 8) veya eşit olan sürgünlerden birine beyaz iplik bağlayıp "sefam" derler. Diğerine siyah iplik bağlayıp "cefam" derler. 6 mayıs sabahı hangisi daha fazla uzamışsa o yılki kaderlerinin o olacağına inancı yaygındır (Barlas 1990: 28).

Akşamdan koparılan labada yaprağı bir çalı üzerine bırakılır. Ertesi sabah eğer yaprak solmuşsa o yıl evden cenaze çıkacağı, solmamışsa o yıl evden cenaze çıkmayacağına inanılır (Çelik 1990: 62).

Mısır çuvalından bir avuç mısır alınır ve bahçede bir yere dua okuyarak bırakılır. Ertesi sabah mısırlar bahçeye koyan kişi tarafından sayılır. Mısırlar çift ise o kişi o sene evlenir veya nişanlanır. Eğer mısırlar tek ise veya kuşlar tarafından yenmiş, hiç kalmamışsa o kişi, o yıl da bekar kalır (Çelik 1990: 65). Hıdırellez gecesi kapının yanına bir taş konulur. Eğer taşın altı karınca dolarsa o yıl bereket ve bolluk olacağına inanılır (Artun 1990: 9).

Yasaklar, Yaptırımlar

Hıdırellez günü yapıldığı takdirde sonuçları kötü olan işler vardır. Halk özellikle bu konularda hassas olarak yasaklara riayet etmeye çalışır: Hıdırellezde boya badana yapılmaz. Evin pencere ve kapıları kapatılmaz (Kaynak kişi 2). Hıdırellez günü çamaşır yıkanmaz. Hıdırellez günü akşama kadar un kabına ve ha-

mur tahtasına el sürülmez. Un elenmez, ekmek yapılmaz, un elendiği takdirde o sene sineğin çok olacağına inanılır (Kaynak kişi-3). Bağ bahçe işlerine gidilmez. Eve kuru çalı çırpı götürülmez. Yeşil olan hiçbir şey koparılmaz. Kavga edilmez. Uyunmaz, uyunursa bütün yılın uyuşukluk içinde geçeceği inancı yaygındır. Makas tutulmaz, eğer tutulursa hayvanı olanların hayvanlarını kurtlar kapar, genç kızların ise işleri yarım kalır. Dikiş dikilmez, diken o yıl çokça yılan görür. Hıdırellez günü evin bereketinin azalmaması, gelecek yıla kadar devam etmesi için ekmek, hamur, un gibi bereketin sembolü olan yiyecekler kimseye verilmez (Artun 1990: 12-13). Bağırانlar aldanır. Bağırان kişiye, azarlanan kişinin "Elinin marifetini alırım" demesi bir gelenektir. Kendisine böyle denilen kişi ise becerilerini, tüm yeteneklerini yitireceğine inanır (Kartal 1990: 99).

Ritüeller

Ritüel, bir örnek üzerine kalıplaşmış davranış ve törenler bütünüdür (Günay 1995: 2). Ritüeller bir gurubun kimliğini sürdürmesi için vardır. Katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgileri edinmelerini sağlar (Assmann 2001: 144). Hıdırellezde de Türk kültür ve sosyal hayatı içinde asırlardan beri yaşamaya devam eden ritüeller gerçekleştirilir. Ritüeller toplu yapılan gösterilerdir. Katılanları canlandırır, kışkırtır, korur, yeniden şekillendirir. Kişiye kutsal semboller, olaylar karşısında nasıl davranılacağını öğretir (Günay 1995: 2). Ritüel, sosyal uzlaşmanın sahneye konulmasıdır. Bu sıfatla ritüel, toplumun temeli üzerine kurulan esaslı bir sosyal davranıştır (Rappaport 1997: 108).

Ritüeller, grubun kimliğini koruyucu bilginin sürekliliğini garanti ettiği sürece, kültürün yeni kuşaklara aktarılma süreci, tekrarlama biçiminde yaşanır. Ritüelin yapısı, belli bir düzenin mümkün olduğu kadar değişmeden yeniden üretimini gerektirir. Bu nedenle her ritüel uygulaması, bir önceki uygulamaya benzer (Assmann 2001: 92).

Ritüel, hem sözleri hem de hareketleri kapsar. Ritüel oyuncularının kullandığı ifadeler onların kendi ifadeleri değildir. Bu sözlerin aslı çok eskidir (Rappaport 1997: 110).

Hıdırellez törenlerinde hayli yaygın olan ateş üzerinden atlama geleneği eski Türk İnanç sisteminde yer alan belli başlı kùltlerden biri olan "ateş" kùltüne bağlıdır. Ateşin kötülükleri kovduğuna ve hastalıkları yok ettiğine inanılır. Bu inanca paralel olarak hastaların alazlanması, tütsü yakılması, kurşun dökülmesi, üyelik yakılması da hastalıkları kovmak için yapılan adetlerdendir (Çay 1990: 21). Gaster'in mevsimsel arınma ayini olarak isimlendirdiği bu ritüeller Türk toplumunda Orta Asya'dan günümüze hala geçerliliğini sürdürmektedir.

Hıdırellez sabahı gün doğmadan kalkılır, dut ağacına kurulan bir salıncakta sallanılır. "Derdim aşağı kendim yukarı" denir. Böylelikle dertlerden kurtulunacağı ve bir yıl boyunca mutlu olunacağına inanılır. Ayrıca salıncakta sallanılırken bir

dal koparılır ve “dağlara taşlara, ulu ulu ağaçlara hastalık, bana sağlık” diyerek dal atılır (Artun 1990: 10). Genç, ihtiyar herkesin salıncakta sallanma sebepleri tek bir noktada birleşir. Bu günahların döküleceği ve hastalıklardan kurtulacağı inancıdır.

Genç kızlar tanıdık ve ahabaplardan yüzük, küpe, düğme, toka, boncuk, iğne gibi takılar toplar ve bunları bir toprak çömleğin içine koyduktan sonra içini suyla doldurup ağzını bir tülbentle bağlar ve bir gül fidanının dibine gömerler. Buna “bahtiyar çömleği” veya “martıval çömleği” adı verilir. Bir araya gelen konu komşu çömleği yerinden çıkarırlar. Gelin kıyafetine bürünmüş kızlardan biri “Evde kalmış kızların talihini, bahtını açıyorum” diyerek çömleğin ağzını açar. Çömleğe elini daldırırken

<i>Bahtiyarım bahtiyar</i>	<i>İnce idim üzüldüm</i>
<i>Bahtiyarım bahtı var</i>	<i>Al ipeğe düzüldüm</i>
<i>Bu niyet kimin ise</i>	<i>İster al ister alma</i>
<i>Talihi var bahtı var</i>	<i>Ben alınaya yazıldım</i>

<i>Bisikletle gezersin</i>	<i>Yemenim turalıdır</i>
<i>Karıncayı ezersin</i>	<i>Kenarı oyalıdır</i>
<i>Madem benden güzelsin</i>	<i>Haber verin dostlara</i>
<i>Niye bekâr gezersin</i>	<i>Sevdiğim buralıdır.</i>

Manilerini okur ve küpten bir takı çıkarır. Bu kimin ise o yıl onun talihinin iyi gideceğine hükmedilir. Daha sonra her mani okundukça küpten bir takı çıkarılır ve o mani takı sahibinin niyetini belirler (Köksal 190: 107).

Sonuç

Sözlü gelenekler bu günün belgeleridir. Çünkü bu gün anlatılmaktadırlar. Fakat aynı zamanda geçmişe ait mesajları da içerirler. Sözlü geleneklerde bugünün ve geçmişin varlığı inkâr edilemez. İnsanların yaşayış biçimi, kişiliği, bilinci, bildikleri geçmiş yaşantısı üzerine kuruludur. Hayatımız kendi geçmişimizin birikimidir, bu sürekli ve bölünmez bir birikimdir (Thompson 1999: 130). Bu birikim ise kolektif bilinci oluşturur. Bayramları da bu kolektif bilinçle milletçe hep beraber kutlar, ritüelleri beraberce gerçekleştiririz.

İşte bu kolektif şuurun bir göstergesi olan Hıdırellez geleneğinin temelinde ilkbaharı kutlama, ağır bir kıştan sonra baharın hareketliliğini, sıcaklığını doyasıya hissetme vardır. Hıdırellez tabiatla barışık olma ve bütünleşme tezahürüdür.

Hıdırellez insanların da birbirleriyle birleştiği, kaynaştığı, yardımlaştığı bir gündür. Hıdırellez kutlamaları insanlar arasındaki bağları güçlendirmekte, dargınlıkların sona ermesi için uygun ortam oluşturmaktadır. Yapılan yemeklerin diğer insanlarla paylaşılması veya toplu yemeklerin yapılması, birlik ve beraberliğin yanı sıra sosyal dayanışmayı da beraberinde getirmektedir.

Hıdırellezdeki toplu ziyafetler, fakirlerin ve muhtaçların doyurulması ilkesi eski bir Türk töresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültür tarihinde örnekleri olan bu toplu yemekler toplumda bir fonksiyonu icra ederek hiç kimsenin aç kalmaması prensibini yerleştirmeye çalışmaktadır. Ortak malzemenin tek bir kazanda kaynatılması ve malzemelerin karışımıyla birlik beraberlik, kaynaşma ve kardeşliğin sağlanacağına inanılmaktadır. Ayrıca toplu yemek mevsimsel törenlerin standart bir parçasıdır.

Hıdırellez sabahı fakir kişilere yardım edilirse yardım eden kişinin yıl boyunca daha çok parası ve ürünü olacağı inancı, veren elin her zaman kazanacağı ilkesini topluma yerleştirir. Yapılan uygulamalar tabiatla iç içe olmayı gerektirdiğinden iç huzur sağlayan ve rahatlık veren bu bahar bayramı sosyal nizam ve dengeyi beraberinde getirerek dostluk, kardeşlik, yardımlaşma ve kaynaşmayı telkin etmektedir.

KAYNAKLAR

- ARTUN, Erman (1990), "Tekirdağ'da Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- ASSMANN, Jan (2001), *Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul.
- BARLAS, Uğuroğlu (1990), "Safranbolu ve Karabük Yöresinde Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- CAMPBELL, Joseph (2000), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (Çev. Sabri Gürses), İstanbul.
- CİNGÖZ, Meltem Emine (1990), "Tokat'ta Hıdırellez", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- ÇAY, Abdulhaluk (1991), *Nevruz*, Ankara.
- (1990), *Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı*, Ankara.
- ÇELİK, Çetin (1990), "Edirne ve Çevresi Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- ERGİNER, Gürbüz (1982), "Halk Takvimi", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara.
- GASTER, Theodor H. (2000), *Thespis, Eski Yakınoğu'da Ritüel ve Drama*, (Çev. Mehmet E. Doğan), İstanbul.
- GÜNAY, Umay (1995), "Ritüeller ve Hıdırellez", *Milli Folklor*, Yaz/26, Ankara.
- KAHVECİ, Mücella (1990), "Muğla'da Hıdırellez", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- KARTAL, Numan (1990), "İnegöl'de Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- KÖKSAL, Hasan (1990), "İzmir'de Hıdırellez", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- LAURİ, Hanko (2006), "Ritüellerin Oluşum Süreci", (Çev. Ruhi Ersoy), *Milli Folklor*, Bahar/69, Ankara.
- MEYDAN, Filiz (1990), "Kütahya'da Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.

- OCAK, Ahmet Yaşar (1990), *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültürü*, Ankara.
- ÖZBUDUN, Sibel (1997), *Ayinden Törene*, Ankara.
- RAPPAPORT, Roy A. (1997), "Ritüel", (Çev. Kürşat Korkmaz), *Milli Folklor*, Bahar/33, Ankara.
- SANTUR, Alparslan (1990), "Afyon'da Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- SOYLU, Sıtkı (1990), "Mut Yöresinde Hızır ve Hıdırellez Geleneği", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- TEKİN, Mehmet (1990), *Hıdırellez ve Hatay'da Hızır İnançları*, Antakya.
- THOMPSON, Paul (1999), *Geçmişin Sesi*, (Çev. Şehnaz Layıkel), İstanbul.

Kaynak Kişiler

1. Pembe Turan, 1941, Isparta, Keçiörlü, okuma yazması yok. Derleme tarihi: 1992
2. Hafize Turan, 1926, Isparta, Keçiörlü, okuma yazması yok. Derleme tarihi: 1992
3. Ulviye Pursak, 1901, Ankara, Merkez, Eski yazı biliyor. Derleme tarihi: 1983
4. Arife Soylu, 1951, Isparta, Aydoğmuş, ilkököl mezunu. Derleme tarihi: 2002